

El diner heràldic del comtat d'Empúries

ANNA M. BALAGUER

Ara fa un any vingué a les nostres mans una peça inèdita del comtat d'Empúries que calia encaixar i atribuir. La peça era a nom d'un comte Ponç i podia considerar-se la primera moneda coneguda clarament a nom d'un dels comtes empòritans amb aquest patronímic.

Tot plegat ens obligà a fer una revisió i reconsideració de les atribucions de la sèrie comtal emporitana. En aquells moments topàrem, però, amb un gran inconvenient: l'exemplar que ens donava a conèixer el nou tipus a nom de Ponç era incomplet i no deixava veure clarament l'estampa del revers, malgrat que hi endevinàvem una espasa. El contingut de les llegendes ofería menys dificultats, tot i que només disposàvem de mitja moneda. La disposició de les lletres i la creu d'inici de llegenda feia que la lectura *Pocius* fos indubtable i també l'atribució a Empúries.¹

En publicar aquesta peça fèiem vots perquè l'arqueologia medieval, encara incipient en el nostre país, ens donés algun dia un exemplar complet. Tan bon punt es publicà el nostre anterior treball ens arribà l'exemplar sencer que tant havíem desitjat.

Les seves lectures no desdiuen pas de les que havíem fet del tros d'exemplar de què disposàvem. La peça sencera confirma també que hi ha una espasa en el revers, cosa que no podíem assegurar amb absoluta certesa abans. En l'anvers vèiem una creu interior amb una anella a cadascun dels espais visibles, cosa que es confirma també, però amb la precisió que en lloc d'anelles són floretes.

1. A. M. BALAGUER, «Reconsideració de l'amonetatge del comtat d'Empúries en base a un tipus inèdit atribuït a Ponç Hug III (1230-1269)» *Acta Numismàtica*, 14, 1984, pp. 191-214.

La veritable sorpresa que ens ha deparat, però, l'exemplar complet aparegut és la presència d'escudets d'Empúries a banda i banda de l'espasa del revers. Aquesta forma tipològica no la trobem a cap altre diner emporità conegut.

Tot plegat ens portarà a revisar l'atribució que férem d'aquest tipus a Ponç Hug III a la llum de les noves dades, ara completes, de la seva tipologia.

Anem primer a veure comparativament les llegendes visibles de la peça incompleta amb les que ens dona la moneda completa ara disponible:

Anvers: + POC...	Revers: ES EMP
Anvers: + POCI' VGO:	Revers: COMES EMP

La seva descripció completa és com segueix:

Anvers: + POCI' UGO:, Creu interior de braços iguals amb una flor a cada espai.
 Revers: + COMES EMP, espasa amb un escut de la casa comtal d'Empúries a cada costat.
 Pes: 0,45 gr. Ø: 15,5 mm.

Darrerament ha aparegut també l'òbol d'aquest tipus heràldic, amb la qual cosa afegim un nou tipus a la sèrie emporitàna:

Anvers: Tipus i llegendes iguals als dels diners.
 Revers: Tipus i llegendes iguals als dels diners.
 Pes: 0,27 gr. Ø: 11 mm.

Com hem dit atribuïrem aquesta peça a Ponç Hug III (1230-1269), no sense manifestar les dificultats per a justificar a quin dels quatre comtes de nom Ponç havia de correspondre.² Després d'una reconsideració global de les atribucions de l'amonetatge emporità ens decantarem per tercer dels Ponç per les raons següents:³

1. Si donem a Ponç Hug IV el diner, fins ara atribuït erròniament a Hug V, de creu passant i lletres gòtiques, descartem ràpidament aquest comte de la llista de comtes de nom Ponç. Per altra banda, la presència de lletres gòtiques i de creu passant, que enllaça amb el diner de braços desiguals d'Hug V, ens situen aquesta moneda en una època més tardana que el nou tipus que ara comentem, el qual té creu interior i lletres llatines.
2. Queda també descartat Ponç Hug I, ja que el tipus amb espasa no comença fins a Hug III.
3. Dèiem també que si hi havia una mà agafant l'espasa l'hauríem de donar a Ponç Hug II, però que si no hi era, caldria considerar-la de

2. *Ibid.*

3. *Ibid.*, especialmente pp. 206-208.

1. — Diner atribuït a Ponç Hug III d'Empúries, reproduït a mida real i molt ampliat. 2. — Óbol del mateix tipus atribuït igualment a Ponç Hug III reproduït a mida un xic ampliat respecte a les seves dimensions reals.

Ponç Hug III, tot enllaçant amb el tipus d'Hug III, ja sense mà. Sens poder aleshores dil·lucidar aquest extrem ens decantàrem per donar-la a Ponç Hug III, tot considerant que calia acostar al màxim la forma COMES EMPUR a l'altra moneda de Ponç Hug IV que també porta la titulació d'aquesta forma i no com Impuriar, que apareix en altres ocasions. Malgrat tot hem de recordar que les formes Empuriar. o Impuriar.. conviuen a la documentació i, per tant, no ens ajuda a datar-les abans o després d'una manera determinant.

4. Dèiem finalment que semblava veure's un anell en ls dos espais visibles de la creu i que si efectivament n'hi havia quatre, això l'acostava més a la d'Hug V que segueix immediatament a Ponç Hug III. Aquest fet també semblava reforçar l'atribució a Ponç Hug III.

Anem ara a veure quines són les noves dades tipològiques que ens dona l'exemplar complet. Per una banda, ens confirma que efectivament els ornaments dels espais de la creu són quatre, però no són anells, sinó flors. Per altra banda, afegeix la visió dels escuts a banda i banda de l'espasa.

Pel que fa als ornaments dels espais, siguin anells o flors, veiem que es confirma la nostra apreciació inicial i cal acostar la peça a la de creu de braços desiguals d'Hug V, pas intermedi entre la creu interior i la creu passant i que porta també quatre anells en els espais.

Més sorprenent i més problemàtica és l'aparició dels escudets al costat de l'espasa. Es tracta d'escudets amb dues faixes que corresponen a l'heràldica de la casa d'Empúries. Un escut similar el trobem en una làpida procedent del Castell de Sant Salvador de temps de Ponç Hug IV (1277-1313). En aquesta es commemora la construcció del castell, l'any 1283, per Ponç Hug IV, la seva pèrdua a mans dels francesos i la seva recuperació l'any 1284 amb l'ajut del rei Pere II.⁴

Malgrat que en els segells disponibles no es distingeix bé l'heràldica emporitana, l'esmentada làpida i un altre monument que comentarem tot seguit, no deixen cap dubte sobre quin és l'escut del comte emporità.

Malgrat totes les consideracions fetes calia preveure també la possibilitat que la moneda fos de Ponç Hug V, anomenat Malgaulí, sembla que com a mal nom,⁵ i pel qual no coneixem encara moneda. L'estil artístic de

4. Aquesta làpida fou publicada l'any 1880 en el *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, pp. 139-140. Segons una acta notarial inèdita que forma part de la documentació i manuscrits de J. Botet i Sisó, avui a la nostra disposició, l'esmentada làpida fou arrencada del seu lloc, el Castell de Sant Salvador, l'any 1853, per a figurar com a prova en un plet sobre l'adjudicació de béns del Duc de Medinaceli comte d'Empúries contra l'Estat. La làpida fou dipositada a Castelló a la casa de l'administrador del comte. En aquest lloc la varen veure Esteve Trayter i Pere Moncanut autors de l'esmentada publicació de la làpida. Botet i Sisó reproduïx també aquest làpida a la *Geografia General de Catalunya, província de Girona*, dirigida per F. Carreres Candi, p. 541. Podem trobar una referència a aquesta làpida a *Els Castells Catalans*, vol II, p. 505. La darrera referència es basa en el que digué Botet i afegeix que la làpida és avui perduda.

5. Així sembla indicar-ho una acta d'emancipació i heretament que diu: *Quod sub presencia nobilis Poncius Hugonis olim vocatus Malgaulinus, filius naturalis atque legitimus...* (Cartoral de Carlemany de la Seu de Girona, folis IIIr a IVr, regestat per J. Botet, *Cartoral de Carles Many*, Barcelona, 1905-1909, doc. 631, p. 121.

la peça, força evolucionat dintre del gòtic, no desdiuria en principi d'aquesta hipòtesi. Per al tra banda, els aditament heràldics semblen haver-nos de conduir a considerar-la la més moderna de la sèrie. Hi ha, però, un fet que no sembla afavorir pas aquesta possibilitat.

A l'església de Castelló es conserva la tomba de Malgaulí (Ponç Hug V) i del seu germà gran, Hug, que no arribà a governar.⁶ En les tombes hi apareix l'heràldica dels dos germans. Es tracta d'un escut quarterejat amb les armes d'Empúries, pel seu pare i amb les de la casa de Cabrera, per la seva mare Marquesa.

Hem de tenir també present que el seu pare, Ponç Hug IV, com a consort de la vescomtesa de Cabrera es titulà comte d'Empúries i vescomte de Cabrera en els documents,⁷ malgrat que potser no utilitzà l'heràldica de Cabrera en el seu escut, com veiem en la làpida que manà esculpir per al Castell de Sant Salvador en la qual hi figura solament l'escut emporità.

La forma de l'escut que apareix a les esmentades tombes, amb les armes d'Empúries i de Cabrera i el fet que Ponç Hug IV es titulés vescomte de Cabrera fan palusible que l'escut d'armes de Malgaulí fos efectivament el que veiem a la seva tomba, ordenada construir per la seva mare que el sobrevisqué. Tenint en compte que aquest escut no és pas el que apareix a la moneda cal pensar que ha pertànyer a un altre comte de nom Ponç.

La hipòtesi de Malgaulí té encara altres inconvenients. En primer lloc ens trobaríem amb una ruptura de tipus, és a dir que de la creu interior evolucionariem vers una creu de braços desiguals que acaba per donar la creu passant i tornar després a la creu interior de la nostra moneda. Tot plegat no sembla tenir pas massa lògica i és encara més inconvenient quan hom comprova que la nostra moneda té les E llatines, mentre que en les de creu passant, que ara deixariem al darrera, les E són ja gòtiques.

Així, doncs, amb les dades disponibles el més plausible és continuar atribuint aquesta peça de Ponç Hug III, com férem al seu dia.

Advertim, finalment que en el nostre article sobre els diners emporitans, publicat a *Acta Numismàtica*, 14, justificarem que els diners amb creu passant de braços iguals i espasa de travessar recte i puny d'anella havien d'atribuir-se a Ponç Hug IV i no a Hug V, com sosté Botet. En el text, p. 209 donarem la lectura correcta, però en fer el catàleg donarem, per error, la lectura tradicional de Botet.

6. Vid. fotografia i descripció, per exemple, a J. MARQUES CASANOVAS, *Santa Maria de Castelló d'Empúries*, Figueres, 1977, pp. 68-69. Hem consultat també un manuscrit inèdit de J. Botet i Sisó sobre les esmentades tombes.

7. Document citat a la nota 5, per exemple.